

ТАРЫХ ИЛИМДЕРИ
ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ
HISTORICAL SCIENCES

Абдырахманов Т.А.

БИЛИМ БЕРҮҮ ИДЕОЛОГИЯСЫ

Абдырахманов Т.А.

ИДЕОЛОГИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

T.A. Abdyrakhmanov

THE IDEOLOGY OF EDUCATION

УДК: 57(09)/37.0.332

Макалада Кыргызстандын билим берүү чөйрөсүндөгү көйгөйлөрдү чечүүдө идеологиялык-саясий чечимдердин жоктугу айтылып, анализден өткөрүлдү. Адам ресурстары алдынкы орунда тургандыгы белгиленип, дүйнөлүк масштабда кесипкөй кадрларга муктаждык бар экендиги пайыздык көрсөткүчтөр аркылуу берилди. Билим алуу, билим берүү, илим жана ишке орношуу процессиндеги маселелер ачык, даана айтылып, аларды чечүү жолдору сунушталды.

Негизги сөздөр: билим берүү, мамлекеттик идеология, коом, көйгөйлөр.

В статье рассматривается вопрос об отсутствии идеологического и политического решения проблем в сфере образования. Отмечено, что человеческий ресурс играет ведущую роль и даны процентные показатели в мировом масштабе в потребности профессиональных кадров. Четко и открыто упоминаются проблемы в сфере образования, науки и трудоустройства, а также предложены пути их решения.

Ключевые слова: образование, государственная идеология, общество, проблемы.

The article considers the issue of absence of ideological and political solutions of problems in the sphere of education. It is noted that the human resource plays a leading role and there is a need for professional staff. Problems in education, science, education and employment are clearly mentioned in this process.

Key words: education, state ideology, society, problems.

Тилекке каршы, Кыргызстандын коомдук-саясий жана социалдык-экономикалык өнүгүүсүндөгү узак мезгилге созулган системалык кризис уланууда. Белгилүү болгондой, дайынсыз багыттын “толкушу” менен жылып Кыргызстандын эң негизги проблемасы - өлкөнүн так, негиздүү жана туруктуу мамлекеттик идеологиялык багыттардын жоктугу. Бул жагдайдан улам жаңыча жана иштиктүү мамлекеттик идеологияны иштеп чыгуу максаты күн тартибине кайра-кайра коюлуп келе жатат. Ошондуктан, коомчулукта бул проблеманын тегерегинде түрдүү пикир, сунуш жана баалоолорду камтыган курч дискуссия жүрүүдө. Кай бирлери коммунисттердин «Беш жылдык пландын негизги көрсөткүчтөрүн» эске салган системаны сунуштаса, кай бири феодалдык доордогу

жана ага чейинки байыркы кыргыз философиясына негизделген идеологиялык доктринаны тануулаганга аракет кылат. Башкалары болсо футурологиянын элементтерине басым жасаган фантастикалык идеологиялык конструкцияларды ойлоп табуу менен алек.

Албетте, сөз болуп жаткан абстракттуу идеологиялык конструкцияларынын көбү канчалык кооздолгон даражадагы көркөм форманы жамынып, канчалык жагымдуу сезилбесин, коомдук организмдин калың катмарына сүңгүп кире албайт, демек улуттун алдындагы өзүнүн негизги милдетин өтөй албастан, пайдасыз бойдон кала берүүдө. Себеби, кечээ жакында гана орун алып өткөн коммунисттик идеологиялык штамптарга таянсак, «идеялар массага ээ болгондо гана материалдык күчкө айланат» эмеспи. Демек, мамлекеттик идеология массанын акыл-эңсөөсүн, рухий дүйнөсүндөгү мүдөөнү алдын ала сезип, ага үндөш болууга тийиш.

Жалпысынан алганда, Кыргызстанга ХХI кылымдагы постиндустриалдык-маалыматтык коомдун шартына ылайык рационалдуу жана прогрессивдүү идеялар зарыл. Ал эми ХХI кылымдагы заманбап билим берүү - бул интеллектуалдуу адам ресурстарына басым кылган.

Кыргызстандын мамлекеттик идеологиясынын маанилүү бир бөлүгүнө айланууга тийиш.

Кыргызстандын Билим берүү тармагын посткоммунисттик деполитизация жана деидеологизация маселелери боюнча кабыл алынган олдоксон чечимдер билим берүү системасын коммунисттик идеологиянын догматтарынан бошотуу менен бирге, билим берүү идеологиясын таптакыр жоюп, тыптып кылып, идеологиялык туюктукка алып келди. Чындыгында, зарылдык болгон департизация, деполитизация жана билим берүүдөгү деидеологизация – жалпы жонунан идеологиянын таптакыр эле жоюлушу дегендикти туюндурбайт эле. Тескерисинче, пайда болгон бул идеологиялык боштукту иштиктүү мамлекеттик идеология менен толтуруу керек эле. Анткени, идеологиясыз, жакынкы жана алыскы максатсыз бир дагы коом, коомдун өз алдынча чөйрөлөрү,

ошондой эле билим берүү чөйрөсү өнүгө албайт. Дал ушундан улам, билим берүү тармагындагы ситуативдик мүнөздө, үзүк-созук жана башаламан өткөрүлгөн реформалар да ото кыска убакытка созулуп, майнапсыз болгондуктан, бул тармакка концептуалдуу өзгөрүүлөрдү алып келген эмес. Мунун негизги себеби катары идеологиялык жактан алардын негизделбегендигин айтсак болот. Себеби, азыркы шарттардагы Кыргызстандын билим берүү тармагы социалдык-экономикалык жана коомдук-саясий факторлордон гана эмес, өлкөнүн билим берүүсүнүн концептуалдык максат жана милдеттерин аныктоочу, багыттоочу жана билим берүү системасына зор таасир этүүчү динамикалык идеологиялык факторлорго дагы көз каранды.

Ошондуктан, Кыргызстандын билим берүү потенциалын өлкөнүн өнүгүүсүнүн локомотиви катары пайдалануу үчүн мамлекеттин билим берүү саясатынын идеологиясын так аныктоо, ошого жараша мамлекеттик саясатты жүргүзүү, аны жалпы элдик колдоону камсыз кылуу менен гана ийгиликтүү иш жүзүнө ашыруу керек. Бул өңүттө төмөнкү учурларга басым жасоо өтө маанилүү.

Биринчиден, белгилүү болгондой, мурдакы мезгилдерде кайсы гана мамлекет болбосун, анын мамлекеттик күч дарамети менен эффективдүүлүгү эки факторго байланыштуу болуп келген. Алар, мамлекеттик бийликтин күчү жана байлыгы болчу.

Баамдап караган учурда, орой жана зөөкүр күч фактору зордукчул жана өкүмзар бийлик үчүн керек каражат болуп, “төмөнкү сапаттагы” коомдордогу саясий бийликке мүнөздүү нерсе экенин байкоого болот. Ал эми байлык болсо, коомду күч колдонуусуз жол менен мажбурлоо жана коомду өз талабына оройлук менен ынаандырууга негизделген “ортоңку сапаттагы” саясий бийликке кызмат кылган фактору катары белгилүү. Жогоруда белгилегендей, булардын бардыгы тең мурдакы доорлорго ылайык.

Ал эми азыркы мезгилдерде, О. Тоффлердин мамлекеттин байлыгын түзүү менен мамлекетти башкарууда билим, билимдүүлүк фактору жаңы жана эффективдүү нерсе экендиги жөнүндөгү концепциясы ишке ашырылууда. Башкача айтканда, билимдүүлүк фактору коомду өз эрки менен макулдашууга жана ыктыярлуу ынанууга жеткире алган «жогорку сапаттык» бийликке мүнөздүү нерсе болуп олтурат. Кошумча белгилеп кете турган нерсе, билимдүүлүк фактору күч менен байлык факторлорун өзүнө баш ийдирип, аларды рационалдуу жана натыйжалуу пайдалануу менен мамлекетти жакшы башкаруу үчүн өтө маанилүү каражат болмок.

Демек, мамлекеттин билим берүү идеологиясынын маанилүү маселеси болуп, билимдүүлүктүн негизинде, демократиялык принциптерге таянуу менен ийкемдүү жана эффективдүү башкарыла турган цивилдүү коомду түзүү болуп эсептелинет.

Экинчиден. Биринчи жагдайдан улам, Кыргыз Республикасынын постсоветтик кризис учурунда билим берүү системасын сактап калган кыргыз элине эми постиндустриалдык доорго ылайык келе турган

жаңыча билим берүү идеологиясын иштеп чыгып, аны сунуштоо жана ишке ашыруу зарыл. Башкача айтканда, элдин аң сезиминде жана көз карашында билим алууга карата болгон революция жүрүшү керек. Эгерде бул революция ишке аша турган болсо, анда кыргыз коомчулугу «БИЛИМ - БИЙЛИК - МҮЛК» сыяктуу «азиячылдык» иррационалдык идеологиянын жанылыш жана зыяндуу постулаттарынан баш тартмак. Дал ушунун негизинде, жогоркудай идеологияга азгырылып, эптеп диплом алып (билим), анын арты менен коррупциялык жол аркылуу коомдук статуска (бийликке) жетүүнү жана бул статус аркылуу байлык (мүлк) топтоону көздөгөн кыргызстандыктар калпыс көз караштан бара-бара баш тартмак. Болбосо, жогорудагыдай калпыс идеологияга берилип, эптеп эле диплом алуу менен мамлекеттик кызматты пайдалана коюп, байлык топтоону көздөгөн чиновниктерден турган коррупционерлердин армиясы өзгөчө көбөйүүдө. Тилекке каршы, дал ушундан улам, кыргыз коомчулугунун инерттүү ой жүгүрткөн жана стереотиптерге алданган бөлүгү үчүн эптеп эле билим алуу идеясы дагы эле болсо негизги максат бойдон калууда. Натыйжада, алар рационалдуулук менен так, даана перспективаларды көздөгөн конкреттүү бир кесип тандоонун ордуна кур намыс, жалган престиж жана зыяндуу амбицияга жетеленишип, утурумдук ой максаттарга алдануу менен эптеп эле оңой-олтой кесипке ээ болууга аракеттенишет.

Бир сөз менен айтканда, постиндустриалдык жана өтө прагматикалык XXI кылымдагы кыргызстандыктар билим алуунун таптакыр башка идеологиясына - Батыштын өнүккөн мамлекеттеринин тарыхында мессияндык роль ойногон Ф.Бэкондун идеясына үндөш формуладагы «БИЛИМ - КҮЧ» принцибине негизделген идеологияга муктаж. Бул идеянын негизинде билим менен экономиканын тикеден-тике жана рационалдуу негиздеги өз ара мамилеси жатат. Башкача айтканда, бакубат жашоо үчүн адамдын өз максатына жетүүдөгү бирден-бир жолу байлык-мүлктүн булагы катары эсептелинип келген бийлик эмес, билим феномени болууга тийиш. Демек, жогорку билим алып, бир кесиптин ээси болом деген кыргызстандыктар биринчи ирээтте сапаттуу билимге умтулуп, алган билими менен мыкты кесипке ээ болуу аркылуу гана өз алдынча жана татыктуу жол менен жете турган экономикалык максаттарга умтулушу керек. Бул, албетте оңой-олтоң процесс эмес, болгондо да кыргызстандыктарды менталдык-психологиялык «homo soveticus» абалынан «homoeconomicus» абалына өткөрө турган оор жана кыйын аң сезимдик трансформацияны туянтат. Мунун натыйжасында, акыркы жылдары дүйнөлүк практикада абдан катуу эске алынып, дүйнөнүн өнүккөн өлкөлөрүндө кеңири ишке ашырылып келе жаткан интеллектуалдык адам ресурсунан табылган байлыкка басым жасоо менен өнүгүү жөнүндөгү идея ишке ашырылышы керек.

Белгилүү болгондой, Бириккен улуттар уюмунун адистеринин маалыматы боюнча, азыркы мез-

гилдеги дүйнөлүк байлыктын 16% гана материалдык ресурстар, 20% болсо жаратылыш ресурстары, ал эми 64% адамдын интеллектуалдык капиталы түзөт экен. Кошумча белгилеп кете турган нерсе, жаратылыш жана материалдык ресурстары чектелүү болгон Кыргызстан үчүн интеллектуалдуу адам ресурстарына көбүрөөк басым жасоо зарылчылыгы ого бетер актуалдуу болуп эсептелинет. Айтор, жогорудагыдай шарттарды эске алуу менен Кыргызстан мамлекеттик кесиптик билим берүүнүн приоритеттүү багыттарынан аныктап, ошолорду өзгөчө өнүктүрүшү керек.

Мисалы, Кыргызстан үчүн информациялык техника жана технологиялар боюнча билим берүүнү приоритеттүү өнүктүрүү, башкача айтканда «*home informatic*» га негизделген массалык информациялык маданиятты, азыркы сөз менен айтканда информациялык коомду *тузүү* баарынан маанилүү. Бул ишти башка өлкөлөрдүн мисалында карап көрүү максатында Индияны алалы. Индия өзүнүн калкынын билимдүүлүк деңгээли боюнча дүйнөдө 132-орунда туруп, ал эми жергиликтүү калктын 48% сабатсыз катары катталса да, бүгүнкү күндө бул өлкөдө информациялык техника жаатында ири төңкөрүш жүргүзүлүп жатат. Чындыгында, информациялык технологиялардын программдык жабдуусун өндүрүү жаатындагы индиялык адистердин ийгилиги кубандырбай койбойт. Азыркы учурда Индия дүйнөнүн 95 өлкөсүнө жана дүйнөдөгү эң чоң 500 компаниянын ар бир үчүнчүсүнө программдык жабдууларын экспорттойт. Алардын ичинде British Airways, Dell, Hewlett-Packard, British Telecom, American Express, Citibank өндүү фирмалар бар. Натыйжада, мындай технологияларды экспорттоодон түшкөн Индиянын кирешеси 2003-жылы 15 млрд долларды түзсө, 2010-жылга чейин 100 млрд долларга чейин көбөйүшү каралган. Бүгүнкү эле күндө дүйнөлүк рыноктогу программдык жабдууну экспорттоодогу Индиянын үлүшү 21% түзсө (салыштырууга Россиянын үлүшү 0,9% экенин байкайсыз), Индиянын оффшордук программалоо борборун элестеткен 13 технопаркында (Бангалор штаты) 500 миңдей адис эмгектенет. Бул адистер негизинен, АКШ жана Канада сыяктуу дүйнөдөгү гигант өлкөлөрдүн заказын аткаруу боюнча иштеп, саатына 15-17 доллар маяна алышат. Ал эми өнүккөн өлкөлөрдөгү компьютердик технология боюнча ишканалардын жана иш оорундарынын айрымдарынын Индияга көчүрүлүшүнө байланыштуу ал өлкөлөрдөгү тынчсыздануулар жок эмес. Мисалы, Британиялык коммуникация бирикмесинин кызматчылары тарабынан жүргүзүлгөн эсепке караганда, акыркы жылдары 28 британиялык фирма өлкөнүн рыногундагы өз ордун жоготту, бул 50 000 киши ишсиз калды дегенди билдирет. Мындан башка, АКШдагы жалпы га таанымал «Силикон өрөөнүндөгү» иштеп жаткан 750 компьютер фирмасын Индиядан чыккан ишкерлер жетектейт. Айтор, информациялык технологиялардын эсебинен түшкөн киреше Индиянын ИДПсындагы (ВВП) катышы – 2.87% түзсө, Россияда – 1.4% түзөт. Бизде болсо информациялык кызмат жана башкалар

өлкөнүн экономикасына арзыбаган гана үлүш кошуп, - ИДПнын 0.1% пайызын гана түзөт. Анын үстүнө, булардын баары ички рынокто реализацияланып, Интернет-провайдерлердин милдетин, байланыш операторлорунун кызматын аткаруу сыяктуу майда-барат нерселерден эле түшөт.

Бирок, Кыргызстандагы ИБТ (ИКТ) өндүрүшүн өркүндөтүү боюнча жагдай, потенциалдык абалы чындыгында начар деле эмес. Мисалы, ITU (International Telecommunication Union) - ЭТБнин рейтингин боюнча Кыргызстан «санариптик уруксат» = 0.32 индекси боюнча дүйнөдө 118-орунда турат, Өзбекстан – 119-орунда, Армения - 121, Азербайжан - 128, Тажикстан – 130-орунда турат. Ал эми «Эксперт» консалтингдик агенттиги тарабынан жүргүзүлгөн мониторингдин жыйынтыгы боюнча Интернетке туташуу боюнча биздин өлкө Өзбекстандан үч эсе алдыда (100 кишиге 10 колдонуучу туура келет), ал эми Казакстандан (бул өлкөдө 100 кишиге 10-12 колдонуучу туура келет) бир аз гана артта калат.

Ошентсе да, массалык информациялык маданияттын түзүлүшү жана абалы агрардык-индустриялык коомдон информациялык коомго өтүүгө даярданган өлкөбүз үчүн жетишсиздик кылат. Өзгөчө, адистерди даярдоого байланыштуу проблема олуттуу. Кыргызстандагы коммерциялык уюмдардын 38,8% көрсөтүүсү боюнча эң негизги кемчилик – квалификациялуу адистердин жетишсиздиги. Жетишсиздик проблемасы бүгүн эле жарала калган жок. Биринчиден, өлкөбүздө ИБТга байланыштуу адистиктер боюнча студенттердин 5% гана билим алат. Экинчиден, адистерди даярдоо сапаты жагынан да өлкөбүз жыргап кеткен жери жок. Бүгүнкү күндө көпчүлүк заманбап информатикалык каражаттардын функционалдык мүмкүнчүлүктөрү биздин даярдап жаткан адистерибиздин функционалдык жөндөмдүүлүгүнөн бир кыйла алдыга озуп кеткен.

Кыргызстандын заманбап билим берүү идеологиясындагы дагы бир маанилүү маселе билим берүүнү экспорттоо. Бул маселеде билим берүүнү экспорттоо иши менен өлкөнүн акыл интеллигенциясынын чет өлкөлөргө кетиши менен байланышкан «мээлердин агып кетүү» проблемасын чаташтырбоо керек. Тилекке каршы, акыркы мезгилде академиялык чөйрөдө интеллектуалдык эмиграцияны билим берүүдөгү экспорт катары кароо жаңылыштыгы күчөөдө. Чындыгында бул процесс, өзгөчө чакан мүмкүнчүлүктүү Кыргызстан өлкөсү үчүн эбегейсиз зор жоготкондук болуп эсептелет.

Ойлоп көрсөк, жогорку квалификациялуу бир адисти даярдоо үчүн мамлекет канча жыл жана канча материалдык каражат сарптайт? Мисалы, «2010-ж. чейинки Кыргыз Республикасынын билим реформасынын Концепциясынын» («Жаңы старт-2011») маалыматтарына караганда, жыл сайын мамлекеттик казынанын бюджетинен бир мектеп окуучусуна – 1020 сом, орто кесиптик билим берүү тармагынын окуучусуна – 2235 сом, баштапкы кесиптик билим берүүчү тармактын окуучусуна – 4603 сом жана жогорку кесиптик билим берүү тармагынын студентине – 3931

сом бөлүнөт. Бирок, жогорку билими бар квалификациялуу бир адистин даярдалышына жогоруда көрсөтүлгөн суммадан 2-3 эсе көп каражат сарпталары иш жүзүндө анык болду. Мисалы, БУУнун ыкмасы боюнча өткөрүлгөн эсепке караганда, мекенин таштап, чет өлкөгө сапар тарткан бир эле адистин эмиграциясынан донор олго 300 миң АКШ долларынан кур жалак калууда. Ал эми Евросоюздун билим берүү боюнча Комиссиясынын айтуусу боюнча, билимдүү интеллигенциясын акырындап жогото баштаган Россия, донор-өлкө катары жыл сайын 50 млрд. АКШ долларын талаага ыргытууда. Ошондой эле, тескерисинче, америкалык социологдорунун берген маалыматына караганда, реципиент-өлкө катары АКШ эгерде чет мамлекеттен бир илимпоз-коом таануучуну өз карамагына азгырып ала турган болсо анда 235 миң доллар, бир инженер үчүн - 253 миң доллар, доктур үчүн - 646 миң доллар жана илимий-техникалык багыттагы адисти «асырап алгандыгы» үчүн 800 миң доллар үнөмдөй алат. Албетте, бул эсептердин биздин өлкө менен байланышы жокко эсе, ошентсе да коомубуздун аздыр-көптүр квалификациялуу жана эң пассионардуу бөлүгүнүн массалык түрдөгү миграциясы мамлекетибизге орду толгус жоготууларды алып келип жаткандыгын элестетүү кыйынга турбайт. Расмий маалыматтарга караганда, 1981-2001-жж. аралыгында эле мекенди таштап 700 миң кыргызстандык чет өлкөгө кеткен. Алардын ичинен 46,3% атайын-орто жана жогорку кесиптик билимдүү квалификациялуу адистер түзгөн. Өлкөдөн кеткен адистердин жалпы санынын 23% республиканын билим берүү чөйрөсүндө кызмат кылгандар болуп эсептелет. Салыштыруу үчүн, кийинки орунда саламаттыкты сактоо жана социалдык кызмат-тардагы адистер тургандыгын эскерте кетели (12%). Мамлекеттин келечектеги эмигрант-адистерди даярдап чыгаруу үчүн башка сарпталган каражаттары - мамлекеттин пайдасыз жоготкон чыгашасынын бир гана бөлүгү. Ал эми, мындан да олуттуу жоготуу болуп, жогорку билимдүү адистин иштеген ишинен түшпөй калган донор-өлкөнүн жалпы жоготуусу саналат. Анткени БУУнун адистеринин берген маалыматы боюнча, жогорку квалификациядагы адис, өзүнүн алган билиминин негизиндеги ишмердүүлүгү аркылуу анын адис катары даярдалышына сарпталган чыгашаны 20 эсе актай алат экен. Муну биз жогорку билимдүү адисти даярдап берген донордук өлкөдөн акырындык менен реципиенттик-өлкөгө ооп кеткен байлык, мүлк катары түшүнүүбүз керек. Бир сөз менен жыйынтыктай турган болсок, мамлекеттин маданиятын, социалдык-экономикалык жана илимий-техникалык абалын орду оңой менен толгус жоготууга дуушар кыла турган нагыз жол – бул өлкөнүн интеллектуалдык ресурстарынан ажыроо, аларды кармап калбай, чет элге кетирүү. Мисалы, Кыргызстанда таалим-тарбия көрүп, билим алып, жогорку квалификациялуу адистикке ээ болгон соң чет мамлекетке кетип, ал мамлекеттин пайдасы менен кызыкчылыгы үчүн илимий ачылыштарды жасап, заманбап техника менен технологияларды ойлоп таап,

продукция өндүрүп, жана ошондой эле чет өлкөлөр үчүн келечек муунду тарбиялап, чет өлкөнүн маданияты менен спортун өнүктүрүүгө салымын кошуп жатканы. Айтор, адам ресурстары, андан дагы интеллектуалдуу адам ресурсу чакан жана чектелүү болгон Кыргызстандын квалификациялуу адистеринин өлкөгө кетишинен улам мамлекетибиздин «антропологиялык ресурсунун» начарлап кетиши стратегиялык маанидеги өтө оор жоготуу.

Демек, билим берүүнүн продукциясын экспорттоонун асыл маңызы таптакыр башкада жатат. Сөз, бери эле болгондо Болондук процесс тууралуу болмокчу. Мында билимди Кыргызстандын билим берүү кызматынын үзүрү катары карап, чет элдик реципиент-жарандарга бул кызматты коммерциялык негизде көрсөтүү максаты белгиленет. Бүгүнкү күндө билим берүү кызматы боюнча дүйнө рыногу өтө алдыга кетти. Кээ бир маалыматтарга караганда, дүйнөлүк билим берүү рыногунда 50-60 млрд. АКШ долларына чейин каражат айланат. Ал эми, «Общественный рейтинг» гезитинин берген маалыматы боюнча Кыргызстандын жогорку окуу жайлары чет өлкөлүк студенттерге билим берүү аркылуу жылына 1.5-2.0 млн. АКШ доллар көлөмүндөгү пайда иштеп табууда. Мындан башка, чет өлкөлүк ар бир студенттин окуу каражаттарын сатып алууга жумшаган төлөмүн, турак-жай арендасын, тамак-аш менен утурмдук чыгашага кеткен чыгымдарды эске алганда, орточо эсеп менен чет өлкөлүк студенттерден Кыргызстанга жылына 3500 АКШ доллары түшөт.

Билим берүүдөгү экспорттун формасы, чындыгында, көп түрдүү келет. Булардын эң кеңири белгилүү болгон түрү болуп – студенттердин академиялык мобилдүүлүгү эсептелет. Бул процесс улуттун жеке билим берүү системасынын абалына гана эмес, керек болсо, айрым өлкөлөрдүн бүтүндөй экономикасына олуттуу таасирин тийгизет. ЮНЕСКОнун маалыматы боюнча акыркы 25 жылдын ичинде студенттердин мобилдүүлүгү 300% өскөн. Ал эми 2025-жылга чейин чет өлкөдө билим алган студенттердин саны 4,9 миллионго жетет жана алардын ичинен 2,9 миллиону Азия чөлкөмүнөн келгендер болот. Мисалга алсак, азыркы прогноздорго караганда, Азия-Тынч Океан чөлкөмүндө 2025-жылы студенттик курактагы жаштардын саны 17 миллиондон 87 миллион кишиге чейин өсмөк. Буларды жайгаштырып окутууга жергиликтүү жогорку окуу жайларынын даремети жетеби, жокпу азырынча айтып болбойт. Мисалы, бүгүнкү күндө Малайзиядагы жогорку окуу жайлар жергиликтүү калктын 6% гана жогорку кесиптик билимге болгон муктаждыгын камсыздандыра алат, Таиландда болсо, жаштардын 4% гана жогорку кесиптик билим алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот. Айрыкча, Кыргызстандын жогорку окуу жайларына билим алуу үчүн өзүлөрүнүн студенттерин жөнөткөн чет мамлекеттердин ичинен эң активдүүсү келечекте Индия жана Кытай болуп калышы мүмкүн. Өзгөчө Кытай мамлекети, жогоруда белгиленгендей, жогорку билимге өтө муктаждык чегүүдө. Мунун көрсөткүчү катары төмөнкүлөрдү айтууга болоор: - 2001-ж.

Кытай мамлекети өлкөнүн жалпы жаштарынын 11%ынын гана жогорку билим алууга болгон муктаждыктарын камсыздандыра алса, 2005-ж. бул көрсөткүчтү 15% чейин көтөрүү аракети көрүлгөн. Ушул себептен улам, дүйнөнүн өнүккөн өлкөлөрдөгү жарандарга караганда Кытайдын жарандарынын жогорку билимдүүлүк деңгээли төмөнүрөөк. Мисалга алсак, Кытайдын эмгекке жарактуу атуулдардын 82% толук эмес орто билимге, 13% - орто мектептин деңгээлдеги билимге, ал эми 3,8% жогорку билим алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ экен. Экинчи жагынан, Кытайдагы жогорку окуу жайлардын көпчүлүгү өлкөнүн чыгыш тарабындагы деңиз жээгиндеги чөлкөмдө жайгашкан. Мындан улам, билим берүү деңгээлинде аймактык-жергиликтүү айырмачылыктар ачык билинип калууда. Мисалы, 2003-жылы жогорку билимдүү жарандарды өлкөнүн аймактары боюнча бөлүштүргөндө: - чыгышка алардын - 55,4%, борбордук аймакка - 24,3% жана Кыргызстан менен чектеш, артта калган батыш аймакка - 20,3% туура келди. Ушундан улам, көп жылдык уйкудан ойгонуп келе жаткан «уйкудагы Кытайдын» батыш тарабы келечекте жогорку билимге карата зор муктаждыкка дуушар болот деген ой негиздүү.

Ушул өнүгтөн алганда, Кытайдын батыш провинцияларынан студенттерди тартуу маселесинде Кыргызстандын географиялык, этникалык, тилдик, диндик артыкчылыктары зор роль ойношу мүмкүн. Анткени, Россиянын Ыраакы Чыгыш менен Приморьедеги миграциялык саясатынын катаалдашуусунан улам, чектеш жашаган 2-2,5ден 5-10 млн. чейинки кытай улутундагы болочок студенттердин Борбордук Азиянын орус тилдүү өлкөлөрүндөгү (Казакстан, Кыргызстан сыяктуу) жогорку окуу жайлар аркылуу Россия менен Европага кетүүсү көбөйүшү күтүлүүдө. Буга кошумча, 2001-жылдын 11-сентябрындагы окуядан улам Кытай студенттеринин миграциялык жолунун өзгөрүшү байкалды. Ушул жылдан тартып, АКШга билим алуу үчүн келген кытайлык студенттердин саны кескин кыскарды. Мисалы, 2004-ж. АКШга баруучу кытайлык студенттердин саны мурунку жылдардагы көрсөткүчтөрүнүн 45%, ал эми 2008-жылы 41% гана түздү. Ушундан улам,

Россия жана Чыгыш Европа өлкөлөрүндөгү кытай студенттеринин санынын кескин өсүшү байкалды.

Мындан башка дагы бир маселе көңүлгө өтө алгылыктуу: билим берүү – бул коомдук жашоонун локалдык гана бир чөйрөсү болуп саналбайт, ал коомдун жашоосунун бардык тарабы менен тыгыз байланышта болуп, ага көз каранды жана ошол эле учурда ага таасир этет. Мамлекеттин идеологиялык ориентирлеринин жоктугу жана көз караштык баалуулуктардын дискредитациясы менен коомдун кризиске чөгүшү диний идеологиянын күчөшүнө алып келди. Алдыда өлкөдөгү идеологиялык тунгуюктук барган сайын клерикализмдин идеологиясы менен алмаштырылыш коркунучу турат.

Мурдакы руханий идеалдар менен баалуулуктардын кыйрашы жана алардын оордун толуктаган угурумдук эмес, жалганчыл эмес тескерисинче элдин анык көксөө-мүдөөсү көздөгөн нагыз баалуулуктар системасынын жоктугу улам барган сайын күчөп, Кыргызстан «ливандаштырууга» жакындoo коркунучунда турат. Бул кырдаалга каршы кое турган превентивдик жана профилактык маанайдагы маанилүү фактор катары Кыргызстанда мамлекеттик диний билим берүү системасын түзүү абзел.

Себеби, диний процессти, өзгөчө диний билим берүү, ал аркылуу коомдук аң сезимди өзгөртүү аракеттерин жала гана тыюу салуу, зордук-зомбулукту колдонуу менен чечүүгө болбойт. Мындай аракеттер тескерисинче абалды оорлоштуруп жиберishi мүмкүн. Ошондуктан кыргыз коомчулугундагы диний өнүгүү процесстериндеги жагымсыз тенденцияларга каршы альтернативдик нерсе катары активдүү жана жемиштүү мамлекеттик диний билим берүү саясатын пайдалануу туура болмок.

Жалпылап айтканда, жогоруда айтылган билим берүү идеологиясына байланышкан урунттуу проблемалардын бир-экөөсү, алар дагы үстүртөн гана каралды. Башкача айтканда, бул нерселер билим берүү идеологиясына байланышкан өтө олуттуу иштин чети гана жана алар Кыргызстандагы билим берүү маселелерин чечүү боюнча актуалдуу жана инварианттуу мүмкүнчүлүктөрдүн айрым мисалы катары сунушталды.

Рецензент: д.и.н., профессор Маанаев Э.Ж.